

Cezîre-i Mesnevî'sine nazîre olarak kaleme alınmış olup altı cilttir. Sabûhî'nin Mesnevî'den seçtiği beyitlerin şerhini ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1310; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 606; Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2084-2086; Per-tev Paşa, nr. 228; İÜ Ktp., TY, nr. 1495).

BİBLİYOGRAFYA :

Sabûhî Şeyh Ahmet Dede: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divânının Tenkitli Metni (haz. Mehmet Sarı, doktora tezi, 1992), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ*, vr. 99b; *Riyâzî, Riyâzü's-şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 765, vr. 57a; *Beîğ, Nuhbetü'l-âsar*, s. 260; *Sâkıb Dede, Seftine*, II, 76; *Ayvansarayî, Hadikatü'l-cevâmî*, II, 228; *Esrar Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, Mülhak, nr. 109, vr. 60b; *Sahih Ahmed Dede, Mecmûatü't-tevârihi'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1462, vr. 68a-73a; *Mehmed Tefvik [Mesnevi-han], Mecmûatü't-Terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, s. 41; *Ali Enver, Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 120; *Osmanlı Müellifleri*, II, 282; *Sadettin Nüzhet Ergun, Sabûhî: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1933; *Gölpınarlı, Katalog*, II, 143-144; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 209; *Mehmet Sarı, "Sabûhî'nin Türkçe Sâkinâmesi"*, *Nihal Atsız ve Nejdît Sançar Armağanı* (haz. İsmail Aka v.dğr.), Afyon 1995, s. 101 vd.; a.mlf., *Osmanlıca Örnek Metinlerle Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 2007, s. 93-124; "Sabûhî, Ahmed Dede", *TDEA*, VII, 389.

MEHMET SARI

SABUNCUOĞLU ŞEREFEDDİN

(ö. 873/1468'den sonra)

Osmanlı hekimi, cerrah.

870 (1465) yılında yazdığı *Cerrâhiyye-i İlhanîyye*'de seksen üç ve 873'te (1468) kaleme aldığı *Mücerrebname*'de seksen beş yaşında olduğunu belirtmesinden hareketle 788 (1386) yılında doğduğu söylenebilir. Bugün Amasya'da Sabuncuoğlu (Hacı İlyas) denilen bir mahallede adı yaşayan ünlü bir hekim ailesine mensup olup Çelebi Sultan Mehmed'in hekimbaşısı Sabuncuoğlu Mevlânâ el-Hâc İlyas Çelebi Bey'in torunudur. Amasya Dârüşşifâsı'nda muhtemelen Burhâneddin Ahmed en-Nahcuvânî'den eğitim görmüş, orada on dört yıl hekimlik yaptıktan sonra Candaroğlu İsfendiyar Bey zamanında (1385-1440) bir süre Kastamonu'da bulunmuş, *Cerrâhiyye-i İlhanîyye*'yi yazdığında İstanbul'a giderek kitabını Fâtih Sultan Mehmed'e sunmuş, dönüşünde de Bolu, Gerede ve Tosya'ya uğramıştır (*Mücerrebname*, vr. 44b). Son eseri *Mücerrebname*'yi 873'te (1468) yazdığına göre bu tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır.

Osmanlı bilim dünyasında yeterince tanınmayan Sabuncuoğlu'nun adına ilk defa cerrah İbrâhim b. Abdullah'ın 911 (1505) tarihli *Alâim-i Cerrâhîn* adlı eserinde rastlanmaktadır. İbrâhim b. Abdullah, burada onun adını vererek *Mücerrebname*'den aldığı kadın hastalıklarında kullanılan bir süpozituvanın formülünü açıklamaktadır. Sabuncuoğlu'nun öğrencilerinden Gıyâs b. Muhammed İsfahânî de II. Bayezid'e ithaf ettiği *Mir'âtü's-şihha* adlı kitabında hocasının tıptaki başarılarını överek onu örnek aldığıni belirtmiştir. Amasya'da yaşamış olması ve eserlerini o günün bilim dili olan Arapça yerine Türkçe yazması Sabuncuoğlu'nun yeteri kadar tanınmamasının başlıca sebepleridir.

Eserleri. 1. Akrâbâzîn Tercümesi. Şehzade Bayezid'in ikinci Amasya valiliği sırasında onun isteği üzerine İsmail b. Hasan el-Cürcânî'nin Farsça *Zahîre-i Hârizmşâhî* adlı kitabının "Akrâbâzîn" başlıklı son bölümünden 1444 yılında yaptığı tercümedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3536; Kılıç Ali Paşa, nr. 761/1). Sabuncuoğlu otuz bir bab olan bu bölümü ilâveler yaparak otuz üç baba çıkarmıştır. İlâçların hazırlanma usulleriyle başlayan kitap daha sonra müfred ve mürekkeb ayırımıyla ve macun, eyâriç, cevâriş, itrifil, kurs, süfûf, laûk, şurup, perverde, gargara, yağ ve merhem sıralamasıyla ilâçların formüllerini verir. Kenan Süveren GATA Tıp Fakültesi'nde bu eserle İbn Sînâ'nın aynı adlı eserini tıp ve bilim tarihi açısından karşılaştırdığı bir doktora çalışması hazırlamıştır (Ankara 1991).

2. Cerrâhiyye-i İlhanîyye* (*Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye*). Kitabın en önemli özelliği, tıp tarihinde ilk defa cerrahî müdahaleleri gösteren minyatür tekniğinde yapılmış çeşitli resimler içermesi ve sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olmasıdır. Bu sebeple hakkında tıp tarihi, Türk dili ve resim sanatı açısından pek çok çalışma yapılmıştır. Eserin tıpkıbasımı ve transkripsiyonu İter Uzel tarafından geniş açıklama ve notlarla birlikte iki cilt halinde yayımlanmıştır (Ankara 1992).

3. Mücerrebname (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3619). Sabuncuoğlu 873'te (1468) yazdığı eserin önsözünde kitabını Amasya'daki hekim çevresinin isteği üzerine kaleme aldığını söyler. İlk defa Rusçuklu Hakkı tarafından 1920 yılında *İkdam* gazetesinde tanıtılan kitapta çeşitli hayvanlar, insanlar ve müellifin kendi üzerinde denemiş olduğu ilâçların hazırlanışı ve kullanışı anlatılmaktadır. Bugünkü vak'a takdimlerine benzer ifadelerin yer aldığı eser on yedi bölüm olup bölümler ilâçların etki ve kullanım alanla-

Sabuncuoğlu Şerefeddin'in *Cerrâhiyye-i İlhanîyye* adlı eserinden minyatürlü bir sayfa (Millet Ktp., Tıp, nr. 79/353, vr. 51a)

rına göre düzenlenmiştir; bu sebeple ilâçlar çok kullanılandan az kullanılanlara doğru sıralanmıştır. Eser Türk tıp tarihinde bir hekimin kendi buluşu ilâç ve tedavi metotlarını anlattığı ilk monografi olması bakımından önemlidir. Bursalı Mehmed Tâhir, ayrıca *Müfîd (Nazmü't-teshîl)* adlı bir eserin Sabuncuoğlu'na ait olduğunu bildirmektedir de (*Osmanlı Müellifleri*, III, 220) yapılan incelemeler sonunda kitabın Sabuncuoğlu'nun öğrencisi Muhyiddin Mehî'ye ait olduğu anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sabuncuoğlu Şerefeddin, *Mücerrebname*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3619, vr. 44b; *Osmanlı Müellifleri*, III, 220; Blochet, *Catalogue*, II, 34; A. Süheyl Ünver, *Şerefeddin Sabuncuoğlu Kitabül Cerrâhiye İlhanîye*, İstanbul 1939; P. Huard – M. D. Grmek, *Le premier manuscrit chirurgical turc, rédigé par Charaf-ed-din (1465) et illustré de 140 miniatures*, Paris 1960; Sarton, *Introduction*, IV, 1216-1217; Gönül Güreşsever, "Kitâb al-Cerrâhiyet al-Hâniye (İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü Nüshası) Minyatürleri", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 Ekim 1973): Tebliğler*, İstanbul 1979, III, 771-794; Nuran Yıldırım, "Alâ'im-i Cerrâhîn Üzerine Bazı Yeni Bilgiler", *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi 14-18 Eylül 1981 (Bildiriler)*, İstanbul 1981, II, 169-181; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1984, s. 51-52, 57; *Şerefeddin Sabuncuoğlu (1386-1470) Kongresi Tebliğleri (14 Mart 1985 Kayseri)*, Kayseri, ts. (EÜ

Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü), Fuat Kamil [Beksan], "Die Urologie in der Türkei vor 5 Jahr hundertert. Bes prechung des Handbuches der chirurgie von Scherefeddin Sabuncuoğlu", *Zeitschrift für Urologie*, V/29, Berlin-Leipzig 1935, s. 423-434; a.m.f., "Sabuncuoğlu Şerefeddin", *Türk Üroloji Kliniği*, sy. 3, İstanbul 1935, s. 206-211; a.m.f., "Cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu Eserinin Abülkasım Zahravî Eseri ile Mukayesesi", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, III/11, İstanbul 1939, s. 96-101; Veli Lök, "Onbeşinci Asırda Anadolu Türklerinde Kırık Çıkık Tedavisi", *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, XIV/1, İzmir 1974, s. 117-122; İlder Uzel, "Sabuncuoğlu Şerefeddin ve Cerrahiyet al-Haniye Eserindeki Dişhekimliği Bilgileri", *TK*, XIII/47 (1975), s. 172-180; a.m.f., "Tanımadığımız Bilim Adamı ve Hekimimiz-Şerefeddin Sabuncuoğlu", *Bilim ve Teknik*, XIX/223, Ankara 1986, s. 42-44.

NURAN YILDIRIM

SÂBÛNÎ, İsmâil b. Abdurrahman (إسماعيل بن عبد الرحمن الصابوني)

Ebû Osmân İsmâil b. Abdurrahmân
b. Ahmed b. İsmâil es-Sâbûnî en-Nisâbü'rî
(ö. 449/1057)

Hadis âlimi, hatip ve vâiz.

373 (983) yılında Herat bölgesindeki Bûşenc kasabasında dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda doğum yerinin Nişâbur olarak gösterilmesinin sebebi muhtemelen doğumundan hemen sonra babasının oraya gitmiş olmasıdır. Tabakat kitaplarında şeyhülislâm, muhaddis, müfessir, hatip, vâiz olarak nitelendirilir. Sübkî, şeyhülislâm lakabının kendisine Horasan bölgesindeki Ehl-i sünnet çevreleri tarafından verildiğini ve o yörede şeyhülislâm denilince Sâbûnî'nin kastedildiğini belirtir (*Tabakât*, IV, 271). Künyesi Ebû Osman olmakla birlikte Osman adında bir oğlunun olduğu bilinmemektedir. Sâbûnî nisbesi, büyük ihtimalle dedelerinden birinin sabunculukla uğraşmasına bağlıdır; zira Nişâbur'da Sâbûniyye diye anılan büyük bir aileden bahsedilmiştir (Sem'ânî, VIII, 5). Nişâbur'un meşhur vâizlerinden olan babası, İsmâil henüz yedi veya dokuz yaşında iken mezhepler arasındaki çatışmalarda öldürülmüştür. İsmâil'in o yaştan itibaren babasının yerine getirildiği yolundaki haberler doğru görünmemektedir. Sübkî'nin verdiği bilgiye göre İsmâil'in yetişmesiyle Ebû't-Tayyib Sehl b. Muhammed es-Su'lûkî ilgilendi. Ayrıca Ebû İshak el-İsferâyîni ve İbn Fûrek gibi âlimler onun vaaz ve sohbet meclislerine katkıda bulundu. Sohbetlerine katılan âlimler Sâbûnî'nin zekâsını, hadisleri ezberlemesini, Arapça ve Farsça'ya olan vukufunu takdirle karşılıyordu (*Tabakât*, IV, 274).

İsmâil es-Sâbûnî fazlasıyla istifade ettiği Ebû't-Tayyib es-Su'lûkî dışında dedesi Ahmed b. İsmâil, Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Tâhir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Ebû Muhammed el-Hasen b. Ahmed eş-Şeybânî, Ebû'l-Hasen Muhammed el-Mâsevcîsî, Ahmed b. Muhammed el-Herevî gibi âlimlerden faydalandı. Sem'ânî'nin belirttiğine göre birçok talebe yetiştirdi. Hint kıtası, Cürcân, Taberistan, Harran, Şam, Kudüs, Hicaz ve Azerbaycan bölgelerinde Sâbûnî'den hadis dersi alanların sayısı epeyce kabarıktır (*el-Ensâb*, VIII, 6). Tabakat kitaplarında bunlar arasında Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Abdurrahîm b. Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ebû'l-Alâ es-Sülemî, Ebû Sâlih el-Müezzin ve Ebû Ali İsmâil b. Ahmed el-Beyhakî gibi şahsiyetler zikredilmektedir (*'Akidetü's-selef*, s. 31-35). Hayatının büyük bir kısmı Nişâbur'da geçen Sâbûnî zaman zaman Hicaz, Şam, Kudüs, Serahs, Herat, İsfahan, Cürcân ve Kazvin gibi yerlere gidip oradaki hadis âlimlerinden istifade etti. Tabakat kitaplarında onun tefsir ilmine olan vukufundan da bahsedilmektedir (Süyûtî, s. 36; Dâvûdî, I, 109-110). Ayrıca şiir yazdığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Yâkût, VII, 18-19; Bedrân, III, 30-34). Kardeşi Ebû Ya'lâ İshak b. Abdurrahman da hadis ilminde yetişmiş bir kişi olup vaaz ve sohbet meclislerinde zaman zaman ona vekâlet etti. Sâbûnî'nin hacca gittiği ve bu yolculuğu esnasında Horasan, Azerbaycan ve Irak'taki ulemâ meclislerinde konuşmalar yaptığı, vaazlar verdiği kaydedilmektedir. 3 Muharrem 449 (12 Mart 1057) tarihinde Nişâbur'da vefat eden Sâbûnî, babasının medfun bulunduğu Sikketülharb mevkiindeki medresesinde defnedildi. Sem'ânî kabrini birkaç defa ziyaret ettiğini söylemektedir. Sâbûnî'nin iki oğlundan Abdullah babası hayatta iken hac yolculuğu sırasında Azerbaycan'da vefat etti. Talebeleri arasında yer alan diğer oğlu Abdurrahman hadis alanında meşhur olup Azerbaycan'da kadılık görevinde bulundu.

Saygın bir kişiliğe sahip bulunan Sâbûnî'nin akaid konularında ehl-i hadisin görüşlerini benimsediğini bizzat kendisi belirtir (*'Akidetü's-selef*, s. 160, 316). Şâfiî tabakat kitaplarında zikredilmesi, eserlerinde yer verdiği âlimlerin başında Şâfiî'yi kaydetmesi ve İbnü'l-İmâd tarafından Şâfiî olarak belirtilmesi (*Şezerât*, V, 213) fıkhta Şâfiî mezhebinin benimsediğini gösterir. Eserlerinden anlaşılacağı üzere Sâbûnî hadis ilminde yetişkin bir kimse olup uzun yıllar Nişâbur'daki merkez camide ders vermiş, ayrıca bölgesinde mutasavvıf âlim olarak

saygı görmüştür. Oldukça iddiasız ve mütevazı bir hayat yaşadığı için eserleri fazla şöhret bulmamış ve nüshaları sonraki asırlara intikal etmemiştir. Akaid konusunda dönemindeki Müşebbihe ve Mücessime fırkaları karşısında Sünnî akaidin savunucusu olmuştur. İbn Teymiyye ondan şeyhülislâm diye bahsetmiş, İbn Kayyim el-Cevziyye kendisini dönemindeki hadis, fıkıh ve tasavvuf ehlinin imamı olarak tanıtmıştır (*İctimâ'u'l-cüyûşü'l-İslâmiyye*, s. 227).

Eserleri. 1. 'Akidetü's-selef ve aşhâbi'l-hadîs. Sekiz yazma nüshası tesbit edilen (*'Akidetü's-selef*, s. 47-50) eserin adı *Kitâbü'l-Fuşûl fi beyânî'l-uşûl ve es-Sünne ve itikâdû's-selef* olarak da kaydedilmiştir (Kahire 1325, 1343; Küveyt 1397). Ayrıca basit bir çalışma ile de neşredilmiş (nşr. Bedr el-Bedr, Küveyt 1404), ardından Nâsir b. Abdurrahman tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanarak yayımlanmıştır (Riyad 1415). **2. el-Vaşiyye.** Sekiz sayfadan ibaret bir risâledir. Sübkî, müellifin hacca giderken Dimaşk'ta bıraktığı (belki de yazdığı) nüshadan vasiyetin metnini nakletmiştir (*Tabakât*, IV, 285-292). Risâlenin bizzat müellif tarafından değil imlâ yoluyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. **3. el-Erba'un fi'l-hadîs.** Nevevî eserinin mukaddimesinde bu kitaptan söz etmiş (*Şerhu'l-Erba'ine hadîsen*, s. 54), Kâtib Çelebi ve Bağdatlı İsmâil Paşa tarafından da zikredilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 53; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 210). **4. Kitâbü'l-Mi'eteyn.** İbn Hacer 200 hadis, 200 hikâye ve 200 şiirden ibaret olduğunu kaydetmiştir (*el-Mu'cemû'l-müfrehes*, s. 347-348). Brockelmann, eserin bir yazma nüshasının Medine'deki bir kütüphanede 102 numarada kayıtlı olduğuna işaret etmişse de yapılan araştırmada böyle bir eserin mevcudiyeti tesbit edilememiştir (*'Akidetü's-selef*, neşredenin girişi, s. 36; *GAL Suppl.*, I, 618). **5. Kitâbü'l-İntişâr.** Müellif tarafından *'Akidetü's-selef* içinde iki yerde "hacimli bir kitap" nitelemesiyle zikredilmiştir (s. 210, 264). **6. Kitâbü'd-Da'avât.** Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, eserin müellif hattı bir nüshasını okuduğunu belirtmiş ve ondan alıntı yapmıştır (*el-Esmâ' ve's-şifât*, II, 200-201). Ömer Rıza Kehhâle, İsmâil es-Sâbûnî'ye *Zemmû'l-kelâm, el-Fârûk fi's-şifât, Kitâbü'l-Erba'in* ve *Menâzilü's-sâ'irîn* adında dört eser daha nisbet etmişse de (*Mu'cemû'l-mü'ellifin*, I, 368) bu kitaplar ona değil Hâce Abdullah-ı Herevî'ye Ensârî'ye aittir (*Dîa*, XVII, 226). Tâceddin es-Sübkî de Herat Mücessimesi'nin Sâbûnî'nin şeyhülislâm lakabı ile yö-